

TÜRK-İSLÂM MEDENİYETİ

AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Kış ve Yaz Dönemlerinde, Yılda İki Kez Yayınlanan
Uluslar Arası Hakemli Bir Dergidir.

Sayı 8/ Yaz

Konya - 2009

TÜRK ORTODOKS HIRİSTİYANLARI VE TÜRK ORTODOKS PATRİKHANESİ'NİN KURULUŞU

Prof.Dr.Mehmet AYDIN¹

Özet :

1922 yılı eylül ayı sonlarında Kayseri'de kurulan Türk Ortodoks patrikhanesi, 1923 yılı sonlarından başlayarak 1924 yılı boyunca sahip olduğu Kayseri, Niğde, Nevşehir gibi yerlerdeki Türk Ortodoks cemaatini mübadeleye kurban vermesine rağmen, geride kalan ve İstanbul'da yaşamakta olan Anadolu kökenli Türk Ortodokslarının desteğiyle ve Papa Eftim'in gayretleri sonucu tam anlamıyla bağımsız bir patrikhane olarak, Fener patrikhanesinin karşısında varlığını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk Ortodoksları, Papa Eftim, Türk Ortodoks Patrikhanesi, Aya Nicola

Turkish Orthodox Christians & The Establishment Of The Turkish Orthodox Patriarchate

Abstract:

The Turkish Orthodox Patriarchate, which was established in Kayseri, in the end of September, 1922, accrued the Orthodox communities in such cities as Kayseri, Niğde, Nevşehir, and the like starting from the end of the year 1923. Though losing these communities owing to the Exchange Policy, the Turkish Orthodox Patriarchate along with the rest of the Turkish Orthodox community, who are Anatolian origin, living in Istanbul, established its own sovereignty as an independent patriarchate with the efforts of the papa Eftim as opposed to the Greek Orthodox Patriarchate of the Phanar.

Keywords: Turkish Orthodox communities, the Papa Eftim, Turkish Orthodox Patriarchate, Aya Nicola / Saint Nikolas.

Dünyanın en eski ırklarından birisi olan Türkler, tarih boyunca, kendine mahsus özelliklerle yaşamış ve kendine özgü bir şahsiyet ve kültür yapısı oluşturmıştır. Rus ve Çin kaynaklarının, Türklerin Dininin ŞAMANİZM olduğu konusunda gösterdikleri gayret, Avrupalı yazarlarca benimsenmiş ve

¹ Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi A.B.Dalı Başkanı

onlardan da bazı Türk tarihçileri etkilenecek, Türklerin Dininin, Şamanizm olduğu, maalesef bizim tarih kitaplarımıza da girmiştir. Halbuki Türklerin dini, kesinlikle Şamanizm olmamıştır. Şaman inancı, Türklerde olmakla beraber, Şamanizm bir din değildir ve Şamanizm sadece Türklere mahsus da bir inanç değildir. Şamanizm, bir takım büyüsel uygulamalardır. Bugün bile, dünyanın birçok yerinde Şaman inancı vardır. Türklerin genel olarak kabul ettikleri inanç şekli, Gök Tengri inancıdır. Yani Türkler, Gök Tanrı'ya genel olarak iman etmişlerdir. Bu Gök Tanrı, Türk Hakanları ve Türk ulusu üzerinde egemen ve kadir-i mutlak bir güce sahiptir. Bu inancı, Orhun Abidelerindeki yazıtlarda çok açık bir şekilde görmek mümkündür.² Bu durumda Türkler, Şamanist değil, Hanif, yani Allah'ın birliğine inanan bir inanca sahiptirler. Bu inanç ise, Hz. İbrahim'in inancıdır. Zaten Türklerin vahdaniyete inanması, onların İslâm'a geçişlerini de kolaylaştırmış ve Türk boyları, X. yüzyıldan itibaren çok hızlı şekilde İslâmlaşmışlardır. Ancak, Hristiyan ve Musevi olan Türk boyları da vardır. İşte Hazar Türkleri, Museviliği benimserken, Gagavuzlar, Bulgar Türkleri, Kazan Türklerinin bir kısmı Çuvaşlar ve Yakut Türkleri Hristiyanlığı seçmişlerdir. Böylece, Türklerin büyük bir çoğunluğu Müslümanlığı kabul ettikleri halde, çok az sayıdaki Türk boylarının da Hristiyan olarak kaldıkları görülmektedir.

Şüphesiz, Hristiyan Türk boylarının varlığında, Bizans Ortodoks kiliselerinin misyon faaliyetlerinin ve siyasi gücünün ağırlığını, göz ardı etmememiz gerekmektedir.³ Diğer önemli bir konu da, Bizans askeri sisteminin dayandığı thema sistemi sonucunda Anadolu'ya kaydırılan bir takım boylar olmuştur. Bizans imparatorluğu, Pers ve Arap savaşları sonucunda, ciddi oranda Anadolu'da nüfus kaybına uğramış ve bu azalan insan gücünü, dışarıdan getirdiği halklarla telafi etme yoluna gitmiştir. Bu thema sisteminin, Türkçe Tümenle alakalı olabileceğini, Mark Wittow ısrarla ileri sürmektedir.⁴ Nitekim, Türklerin savaşçı kabiliyetlerinden haberdar olan Roma ve Bizanslıların bu kelimeyi, Türklerden almış olmalarının gayet doğal olduğunu belirten Wittow, kelimenin başlangıçta askeri birliği ifade ederken, X. yüzyıldan itibaren bu askeri birliklerin yerleştiği yerleri ifade etmeye başladığını belirtmektedir.⁵

Bizans imparatorluğu, Thema sistemi sayesinde sınır bölgelerine yerleştirdikleri askerlere, barış döneminde kendilerine verilen arazileri işleyip, ailesinin geçimini sağlama imkanını verirken, savaş döneminde de silahlanarak, sınırı koruma görevini veriyordu. Bu sistem sayesinde, Perslere, Araplara ve Selçuklulara karşı, Bizans kendini koruyordu.⁶ Ayrıca Bizans, paralı yabancı

² Prof. Dr. Mehmet AYDIN, *Dinler Tarihine Giriş*, Konya, 2004, s. 67-72; Gök Türklerde Dini Hayata Bir Bakış, XIV. Türk-Tarih Kongresi, C. III., Ankara, 2005, s. 449.

³ Yonca, Anzerlioğlu, *Karamanlı Ortodoks Türkler*, Ankara, 2003, s. 45.

⁴ a.g.e., s. 61.

⁵ a.g.e., s. 61.

⁶ a.g.e., s. 63.

asker alıştırma gibi de bir strateji izliyordu. Böylece Hunlardan, Avarlardan, Bulgar Türklerinden, Hazarlardan, Uzlardan, Peçenek ve Kumanlardan binlerce Türk asıllı paralı asker, Bizans'a hizmet veriyordu.⁷ Hem Thema sistemi, hem de yabancı paralı asker kullanma sistemi, Bizans'ın devamlı kullandığı önemli askeri kaynaklar olarak kalmıştır. Böylece, VI. yüzyıldan XI. yüzyıla kadar her iki sistemin, Bizans savunma sisteminde önemli bir yer işgal ettiğı görülmektedir. Özellikle Bizans imparatorlarının, Hristiyanlığı kabul etmiş olan Türk boyları ile bu tür ilişkileri gittikçe yoğunluk kazanmıştır. Böylece bu Türk boylarının Anadolu'ya geldikleri ve yerleşik bir durumda burada kaldıkları, hiç de yabana atılacak bir fikir değıldir. Diğerk yandan üzerinde durulması gereken konulardan birisi de, Balkanlarda, Peçenek, Uz ve Kumanların, imparatorluk için ciddi bir tehdit oluşturmaya başlamış olmalarıdır.. Bunun için Bizans İmparatorluğu, Norman, Gürcü, Alan, Ermeni, Peçenek, Arap, Kuman ve diğerk farklı gruplardan oluşturduğı orduyu, Anadolu'nun muhtelif yerlerinde yerleştirmiş ve bunun için de çok ağır mali külfete girmiştir.⁸ Bizans imparatoru **Diogenes**, bu ordu ile 1068-1069 yıllarında Selçuklulara karşı kendini savunmuştu. Ancak, 1071 Malazgirt'te, Diogenes'in, Alparslan'a esir düşmesiyle birlikte Bizans, Anadolu'da bütün gücünü kaybetmiştir.

Genel olarak, Bizans tarihinde, hemen hemen Karadenizin kuzeyinde bulunan tüm Türk boylarının İskit veya İskitlerin ahfadı olarak nitelendirildiğı gereğı, Kapadokya bölgesinde XI. yüzyılda Peçenek ve Kuman birliklerinin yurt tuttukları ve bu bölgede büyük bir ihtimalle thema sistemi dahilinde Bizansın hizmetinde bulunduklarını açıkça göstermektedir.⁹

Bizans'ın iskan politikası dahilinde Balkanlara ve Anadolu'ya yerleştirilen Kumanların, Balkanlardaki yerleşim sahalarının en çarpıcı örneğini bugün Makedonya topraklarındaki KUMANOVO ve Yunanistan'daki Veria bölgesinde yer alan **Koman** adlı yerleşim birimi oluşturmaktadır. Bunun dışında, Anadolu'daki varlıkları ile ilgili yer isimleri hakkında, bazı ipuçlarına ulaşmaktayız. Mesel, Kırşehir'de **Toklu Kuman** ve **Kaman** adında yerleşim birimlerinin bulunması, şereflikohisar'da **Koman** köyü, Ankara'da **Kaman**'lar, Kayseri'de **Kiman**, Ordu'da **Komanlar**, buralarda yaşamış olan Kumanların varlığını göstermektedir.¹⁰ Bizans döneminde Anadolu'daki Türk varlığından bahsedilirken, **Turkopoller**'den de bahsedilmektedir. Büyük Yunan Ansiklopedisi, **Turkopol** maddesinde şöyle yazmaktadır: "**Bizans askeriyesine mensup olan, sonradan Hristiyanlaştırılmış, paralı Türk askerlerine verilen isimdir.**"¹¹ Bu durumda, Alexis Savvides'e göre Turkopollerin, Türk kökenli, Mslmanken Hristiyanlaşan, Bizans askeri birliklerinde paralı askerlik yapan ve Grek kadınlarla evlilikleri sonucu dünyaya gelen çocuklarından oluşan askeri

⁷ Prokopios, Bizans'ın Gizli Tarihi, İstanbul, 1990, s. 51.

⁸ Karamanlı Ortodoks Türkler, s. 72.

⁹ Karamanlı Ortodoks Türkler, s. 73.

¹⁰ Georg Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, Türkçe eviri; Prof. Dr. Fikret İşiltay, Ankara-1999 s. 442.

¹¹ Karamanlı Ortodoks Türkler, s. 80.

birliklerdir.¹² I. Haçlı seferinin ardından I. Akksios döneminde 2000 kadar Türk'ün, Ege Adalarına yerleştiğini bazı kaynaklar nakletmektedir.¹³ Yine, 1124 yılında gerçekleşen bir savaşta birçok Türk, esir alınarak Hristiyanlaştırılmış ve imparatorluk topraklarına yerleştirilmiştir.¹⁴

Görüldüğü gibi, Anadolu'da Bizans döneminden kalma Hristiyan birçok Türk boyunun varlığı görülmektedir. Paralı asker, thema veya göçlerle Anadolu'ya gelen ve Hristiyanlaştırılan bu Türklerden bazıları varlıklarını cumhuriyet dönemine kadar sürdürmüşlerdir. İşte bunlardan birisi de KARAMANLILAR olarak adlandırılan Türk Hristiyanlardır. Karamanlı Hristiyanlardan ilk defa bahseden bir Alman seyyah, Hans Dernschwam olmuştur. İstanbul'da Yedikule yakınlarında bir mahallede oturan ve Caramanos denilen bu insanlar, H. Dernschwam'a göre Karaman'dan gelmiş olan Ortodoks Hristiyanlardır. Bunlar, Yunanca bilmemekte ve Türkçe konuşmaktadırlar. Alman seyyaha göre, I. Selim, KARAMANLILAR'ı İstanbul'a getirterek, Yedikule ile Samatya arasındaki Rum mahallesine yerleştirmiştir.¹⁵ Evangelinos Misaelidis, Temaşa-i Dünya adlı eserinde Karamanlı ismini şöyle açıklamaktadır: "Anadolulara Karamanlı ismi, ta Sultan Murad Han hazretlerinin asrından sehven (yanlışlıkla), İstanbul'un Karamanından dolayı kalmıştır. Anadolu'dan İstanbul'a gelen taşçı, duvarcı, sıvacı ustalarının ve amelenin cümlesi Büyük Karaman ile Küçük Karaman'da otururlardı. Devlet binalarına, yahut onun bunun binasına ustalar gerektiğinde, "Gidin birkaç nefer Karamanlı usta getirin" derlerdi. Ustaların kaffesi, Anadolulu olduklarından, zamanla İstanbullular, Kaffe-i Anadoluları, Karamanlı zannettiler. Böylelikle bu isim kalmış ise de yanlıştır. Asıl Karaman İstanbul'dadır."¹⁶

Adları ve dilleri Türkçe olan bu Ortodoks Türklere, Anadolu'nun KARAMAN bölgesinde rastlanıldığından, bunlara KARAMANLI RUMLAR adını verenler de vardır.¹⁷ Ancak, Anadolu'nun birçok bölgesinde yaşayan Ortodoks Türklerin çoğunluğunun, KARAMAN OĞULLARI döneminde, bu beyliğin egemenlik alanında yaşadıkları için bu Türkler, Karamanlılar adını almışlardır, diyenler de vardır.¹⁸ J. Eckmann ise, Karamanlı Türklerin iskan yerleri konusunda daha geniş bir coğrafya çizmekte, Suriye'de, Balkanlar'da, Besarabya'da, Kırım'da Türkçe konuşan Ortodokslara rastlandığını söylemektedir. Bu Hristiyanların Anadolu'da, özellikle Kayseri, Nevşehir,

¹² a.g.e., s. 80.

¹³ Işın Demirkent, Komnenos Hanedanının Büyük-Başkumandanı; Türk Asıllı İonnes Aksukhos, Belleten, c. LX, Nisan, 1996, s. 59-71.

¹⁴ Karamanlı Ortodoks Türkler, s. 83.

¹⁵ H. Dernschwam, İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü, çev. Prof. Dr. Yaşar Önen, Ankara, 1992, s. 78.

¹⁶ Karamanlı Ortodoks Türkler, s. 109; Ayrıca bak: Robert Anhegger, Hurufumuz Yunanca. Ein Beitrag zur Kenntniss der Karamanisch-Türkischen Literatur, Anatolica, No: VII, 1979-1980, s. 159.

¹⁷ Semavi Eyce, Salaville Severin Ve Dalleggio, Eugene, Karamanlidika, Bibliographie Anatolique d'ouvrage en langue Turque imprimées en caractere Grecs, I, 1584-1850, Belleten, c. XXVI, Nisan 1962, sh. 102, 369.

¹⁸ Vryonis, Speros, The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and The process of Islamization from the 11th through the 15th Century, Los Angeles, 1971, s. 452.

Niğde, Konya bölgesinde, Karadeniz sahillerinde, İstanbul'da ve daha başka yerlerde dağınık olarak oturmakta olduklarını ifade etmektedir.¹⁹ Buna göre Karamanlı diye anılan Hristiyan Türkler, sadece Karaman bölgesinde değil, Anadolu'nun farklı bölgelerinde de bulunmaktadır.

Karamanlı Hristiyan Türklerin Anadolu'ya ne zaman ve nasıl geldikleri konusu da tartışmalı bir konudur. Bazı bilginler, Rum Türkmenlerinin, Karaman ve Eşrefoğullarının ve diğer Türkmenlerin 20.000 çadır kadar kalabalık bir kitle halinde TUĞRUL Bey ile Anadolu'ya geldiklerini ve Anadolu'da kaldıklarını belirtmektedirler.²⁰ Kendilerine Karamanlılar denilen, Türkçe konuşan ve Türkçe ibadet eden Ortodoksların isimlendirilmesinde etken olduğu düşünülen KARAMANOĞULLARI, Orta Anadolu'da birçok yerleşim yerine hakim olan ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında ve sonrasında en çok meşgul eden ve hatta O'nun karşısında en fazla kuvvete sahip olan beylik olarak tarihte yerini almıştır. Karamanoğullarının toprakları üzerinde yoğun bir nüfusa sahip olan bu Ortodoks topluluğun isimlendirilmesi konusunda eldeki mevcut kaynaklar, isimlendirmenin coğrafi bir temele dayalı olduğu noktasına işaret etmektedir.²¹

Karamanlı Hristiyan Türklerin genelde Türkçe isimler taşıdıkları görülmektedir. Osman Turan'a göre, Ermenilerin de Türkçe isimler taşıdığı görülmektedir. Türkçe isim kullanımının çokluğu, bu bölgede bir Hristiyan Türk unsurunun varlığına en büyük delildir.²² Anadolu'daki gayr-i müslimlerin Türkçe isim kullanmalarına, Sivas, Tokat, Ankara, Adana, Konya, Niğde, Nevşehir gibi şehirlerde ve çevresinde ikamet eden gayr-i müslimlerde de rastlanmaktadır. Bu isimlerin, Alagöz, Ayvaz, Bayram, Budak, Gökçe, Bünyad, Karagöz, Kaplan, Yılbeyi gibi isimler olduğu görülmektedir.²³

Buraya kadar verdiğimiz bilgiler doğrultusunda, Bizans İmparatorluğu hizmetinde bulunan Hristiyan Türklerin, Balkanlara ve Anadolu topraklarına, gerek askeri amaçla ve gerekse güvenlik amacıyla gelerek yerleşmiş olduklarını gördük. Bu Hristiyan Türklerin, Bizans'ın benimsediği Ortodoks Hristiyan oldukları ve ibadetlerini Türkçe yaptıkları, örf ve adetlerinin Türk örf ve adetlerine benzediğini, taşıdığı isimlerin özbeöz Türkçe olduğunu açık şekilde gördük. Bu Hristiyan Türklerin, Bizans'tan sonra, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Dönemlerinde de Hristiyan olarak kaldıkları açıkça görülmektedir.²⁴

Türkçe konuşan Türk Ortodoksları ile ilgili bilgilere 1437 yılında toplanan bir konsil raporunda da yer verildiği görülmektedir. Latince olarak

¹⁹ J. Eckmann, Anadolu Karamanlı Ağzlarına Ait Araştırmalar, I. Phoneitka, A.Ü.D.T.C.F. Dergisi, Ankara, 1950, VIII, s. 1.

²⁰ A. Z. Velidi Toğan, Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili, İstanbul, 1982, s. 78.

²¹ Karamanlı Ortodoks Türkler, s. 116.

²² Osman Turan, Selçuk Devri Vakfiyeleri, III. Cemaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri, Belleten, c. XII, Ankara, 1948, s. 45, 67-69.

²³ Mehmet Aydın, Konya Şer'iye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Konya'da Gayr-i Müslimlerin Oturdıkları Mahalleler, Nüfus Durumları ve Sosyo-Kültürel Çevre, XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 2002, s. 1389-1395; Ayrıca bak, Yılmaz Kurt, Sivas Sancağı Kişi Adları, OTAM, cilt. 4, s. 233-239.

²⁴ Bernard Lewis, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, İstanbul, 1982, s. 29.

hazırlanan bu raporda, ibadetlerde Yunanca'nın yanında, vaazların Türkçe verildiğinden bahsedilmektedir.²⁵ Böylece, Anadolu'da Türkçe konuşan Hristiyan Türklerin varlığı konusunda birçok bilimsel spekülasyon yapılmışsa da, bunların Türklüğü ve Hristiyanlığı konusunda birçok bilimsel açıklık getirilmiştir. Nitekim, Türk-Yunan nüfus mübadelesiyle özellikle Kayseri, Niğde, Nevşehir, Aksaray ve Konya'dan Yunanistan'a gönderilen Karamanlı Hristiyan Türkler üzerinde yapılan çalışmalar, bu insanların hâlâ canlı şekilde Türkçe konuştuklarını, birinci kuşak dışında, ikinci ve üçüncü kuşağın da Türkçe konuştuğunu ortaya koymuştur.²⁶

Böylece, Milli Mücadele dönemine gelinceye kadar Anadolu'da Hristiyan Ortodoks Türklerin varlığı, Rum Ortodokslarla birlikte devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında ve savaş sonrasındaki bunalımlı dönemde, daha doğrusu Milli Mücadele yıllarında, Fener Rum Ortodoks patrikliğine bağlı Rum Ortodokslar ve İstanbul Ermeni patrikliğine bağlı Ermeni Ortodokslar, dış düşman güçlerle işbirliği yaparak, Anadolu'da Türklerin ihdas ettiği bin yıllık birlikte yaşama formülünü ihlal etmişlerdir. Anadolu topraklarına ayak basan Yunan ordusunu alkışlayan Rum Ortodokslarla, Türk milli mücadelesini destekleyen Hristiyan Türk Ortodokslarının arasını ayırarak, bu Hristiyan Türk Ortodokslarının kimler olduğunu ve Milli Mücadeledeki oynadıkları rolü aydınlatmaya çalışalım. Anadolu'daki Rum Ortodoksları, Rum milliyetçiliği yaparak, bin yıldan beri birlikte yaşadıkları Türklere karşı, emperyalist politikalar öncülüğünde kışkırtan Avrupalı güçler, Anadolu genelinde kurdukları teşkilatlarla bu sinsi ve menfur faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Atatürk, Nutuk'da bu olayları şöyle anlatır: "...Rize'den-İstanbul'a eski Yunanlılığın diriltilmesi için Pontus toplantısı yapılmıştır. Bu örgüt, çeteler kurarak, dışarıdan yurda sokulan silahları, Rum köylerine sokmuşlardır. Bunların amacı, bölgede bir Pontus hükümeti kurmaktır. Bu ideale, yabancı hükümetler, destek veriyordu. Bu fikri, bir yandan Rusya, diğer yandan Avrupa Devletleri, sıcak bir şekilde destekliyordu. 4 Mart 1919'da İstanbul'da Pontus çetelerinin işi gücü, Müslüman köylerini yakmak ve yıkmaktır. Biz, Anadolu'ya çıkar çıkmaz, Türk halkını uyardık. Akla gelen tehlikelere karşı önlemler almaya başladık. Sivas'ta ve Erzurum'da bulunan, kolordular, bu çeteleri tepelediler. Bir yandan da Pontus haydutlarının dönüp dolaştıkları yerlerde, halkı silahlandırarak ulusal örgütler kurduk."²⁷

İşte, Milli Mücadele döneminde, Türk milletine ihanet planları yapan Rum Ortodokslarının ve Fener Rum Ortodoks patrikhanesinin oyunlarına gelmeyen, Anadolu'nun yerli halkının arasında yüzyıllarca yaşayan Hristiyan Türkler de kendilerini göstermeye başlamışlardır. Bunlara, Karamanlı Hristiyan Türkler de denildiğini, daha önce belirtmiştim. Anadolu'da Milli Mücadeleyi destekleyen ve hiçbir konumda Fener-Rum Ortodoks Patrikhanesiyle işbirliği

²⁵ Karamanlı Ortodoks Türklerden naklen, s. 137; Vryonis, Speros, s. 452-453.

²⁶ Karamanlı Ortodoks Türkler, s. 138.

²⁷ Nutuk'tan naklen, Hakan Alkan, Türk-Ortodoks Patrikhanesi, Ankara, 2000, s. 30-31.

yapmayan bu grubun başında PAPA EFTİM bulunuyordu. Bu Türk-Ortodoksları adeta, Papa Eftim'in şahsında bütünleşmişlerdi. O halde Papa Eftim kimdi?

PAPA EFTİM, 1884-1885 yılında Ankara Vilayeti Yozgat Sancağı, AKDAĞMADENİ kasabasında doğmuştur. Asıl adı PAVLİ KARAHİSAROĞLU'dur. İlk tahsilini kilisede yapan Eftim, daha sonra Rüştüye'ye girmiştir. 1912 yılında Diyakos, 1915 yılında da papaz olmuştur. 1918'de Keskin metropoliti olmuştur.²⁸ Papa Eftim, kendisini daima şöyle tanıtmıştır: "Ben Türk dostu Eftim değil, Türk oğlu Türk Eftim'im. Ben, her zaman, her yerde Türk olduğumu beyan ettim. Bir yabancı, Türk dostu olabilir. Fakat benim gibi, halis bir Türk vatandaşının, yabancı bir Türk dostu gibi gösterilmesi, O'nun milliyetinden şüphe edilmesine delalet eder ki, bundan incinmemek, üzülmemek imkansızdır. Bana Türk demeyip, Türk dostu diyenleri hiçbir surette affedemem."²⁹

Böylesine kendisini Türk hisseden Papa Eftim, Milli Mücadele öncesinde ve sonrasında Anadolu'da ve İstanbul'da yaşanan olayları çok yakinen takip ediyordu. Özellikle kendisinin ve cemaatinin bağlı olduğu Fener-Rum Ortodoks Patrikhanesinin faaliyetlerinden çok rahatsızlık hissediyordu. Çünkü bu dönemde Fener-Rum Ortodoks Patrikliği, açıkça yabancı işgalini destekliyor ve onları alkışlıyordu. Papa Eftim, bu noktada bir tercih yapması gerekiyordu: "Ya bağlı bulunduğu ruhani merkez olan Fener-Rum Patrikliğinin istek ve direktifleri doğrultusunda hareket edecek, ya da bağlı olduğu bu kurumun karşısında yer alarak Anadolu'daki mücadeleye katılacaktı."³⁰

Papa Eftim, hiç tereddüt etmeden aldığı kararla, Milli Mücadele'de ve daha sonra Cumhuriyet Türkiye'sinde Fener-Rum Ortodoks Patrikhanesinin hep karşısında olmuştur. Avrupa devletlerine ve Fener-Rum Patrikhanesine karşı yayınladığı beyanname, o'nun inanç ve milliyet duygularını en açık şekilde ortaya koymaktadır: "Avrupa müdahalesi ve bilhassa Yunan taarruzları neticesinde Anadolu'nun Müslümanları gibi, biz Hristiyanları da müteessir ve mutaarrız oluyoruz. Anadolu'da hiçbir Hristiyan yoktur ki şu umumi felaketin kendilerine ait kısmının yegane müsebbibi, İstanbul Patrikhanesi olduğuna kanaat getirmemiş olsun. Türk hükümetimizin bidayetden şimdiye kadar kilisemize bir müdahalesi olmamış iken, İstanbul Patrikhanesi mübarek İsa-Mesihimizin emri hilafına ruhaniyetin ve mezhebimizi şerre alet ederek Türk olduğumuz halde HELENİZM propagandası ile iğfal edilerek, güya aslen Yunan imişiz ve aslına rücu edermiş gibi azınlık hukuku iddiası ile mezhebi, millete karıştırarak, bir taraftan bizi Yunan amaline alıştıran, desiselerini istimal ve diğer taraftan da umumi vekilimiz imişcesine

²⁸ Teoman Ergene, İstiklal Harbinde Türk Ortodoksları, İstanbul, 1951, s. 5-6.

²⁹ Hakan Alkan, Türk-Ortodoks Patrikhanesi, s. 35.

³⁰ Karamanlı Ortodoks Türkler, s. 221.

hakkımızı istiyor der gibi vaziyetler alarak Avrupa'ya karşı hükümetimizden müşteki vaziyetiyle göstermeye kalkıştılar.

Fener Patrikhanesi, dini ve ruhani vazifesini ihmal ederek, şanlı Türk milletinin, şanlı biz evlatlarını hilelerle, Yunanlı yapmaya kalkışması ve Avrupa'ya böyle göstermesi, Türk milletinin aleyhine şikayetlerde bulunması, Allah'ın emrine ve hakikatine muhaliftir."³¹

Papa Eftim, bu beyannamede, Türk Ortodokslarının Türk olduklarını, onların Yunanlı olmadıklarını açıkça ilan etmiştir. Papa Eftim'in bu tutumu, Fener patrikhanesini oldukça rahatsız etmiş ve kendisine bir tamim göndererek, Türkiye'deki hükümetin verdiği ve vereceği emirlere kesinlikle uyulmaması ve Ortodoks Rumların Türk tabiiyetinde kalmalarının lüzumsuz olduğu belirtilmiştir.³²

Papa Eftim, "Bu emir bana tebliğ edilmekle beraber, o sırada Milli Mücadele hareketine yardım ettiğimizden dolayı, infazı nazara alınmadı. 1919 Mayıs'ında Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçip Erzurum ve Sivas kongreleri yapıp milli harekete bir mevcudiyet verildikten sonra, KESKİN'de yapılan bir miting sırasında İstanbul Hükümetini tanımayıp, Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı tanıdığımı ve ancak ondan emir alabileceğimi bildirdim."³³

Böylece Papa Eftim, Anadolu'daki Milli Mücadele'ye katılmış ve Mustafa Kemal Paşa'ya bağlanmıştır. Papa Eftimle Mustafa Kemal Paşa arasındaki ilişkiyi, yapılmış olan bir mülakattan Yonca Anzerlioğlu şöyle nakletmektedir: "Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi III. Patriği, Selçuk Erenerol ve patrikhanenin Basın ve Halkla İlişkiler sorumlusu Sevgi Erenerol'un açıklamalarına göre, Papa Eftim'in adından ve düşüncelerinden haberdar olan Mustafa Kemal Paşa ile Papa Eftim'in ilk buluşmaları Sivas Kongresi sırasında gerçekleşmiş ve Atatürk, Papa Eftim'e "Baba Eftim" diye hitap etmiştir. İkisi arasındaki diyalog, Atatürk'ün ölümüne kadar devam etmiştir."³⁴

Hem Atatürk'ün, hem de Türk milletinin desteğini alan Papa Eftim, Anadolu'daki Türk Ortodokslarıyla birlikte, Milli Mücadele'ye katılarak, Fransızlara, İngilizlere, İtalyanlara ve Yunanlılara karşı Türkiye'nin, Türklerin bağımsızlığı için ve Fener Patrikhanesinin ihanetlerine karşı mücadeleye devam etmiştir. Hem Papa Eftim, hem de Anadolu'daki Türk Hristiyanlar, Fener Patrikhanesinden ayrılarak ve bağımsız bir Türk Ortodoks Patrikliği kurarak yaşamak için, ellerinden geleni yapmaya başlamışlardı. Bunun için, hem Türkiye Büyük Milletler Meclisi'ne, hem de Türkiye'deki basına telgraflar çekilmiş ve resmi müracaatlar yapılmıştı. Yapılan müracaatlar dikkate alınarak, 1 Mayıs 1921 tarihinde, T. B. M. M.'de "Türk Ortodoks Kilisesinin Teşkili" ve konunun araştırılıp sonuca bağlanması için Adliye Vekili Celaleddin Arif Bey,

³¹ Erol Cihangir, Papa Eftim'in Muhtraları ve Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi, İstanbul, 1996, s. 29-33.

³² Teoman Ergene, İstiklal Harbinde Türk Ortodoksları, İstanbul, 1951, s. 34.

³³ Mustafa Ekincikli, Türk Ortodoksları, Ankara, 1998, s. 163.

³⁴ Karamanlı Ortodoks Türkler, s. 226.

görevlendirilmişti. Bu konudaki çalışmalar, 26. 07. 1921 tarihinde bir kanun layihası olarak T. B. M. M.'ne sunulmuştur. On beş maddeden müteşekkil olan bu layiha, müstakil bir Türk Ortodoks kilisesi kurulmasını, bu kiliseye İstanbul, Edirne, İzmir, Ereğli, Ankara, Amasya, İznik, Üsküdar, İzmit, Antalya, Alayşehir, Aynaroz, Aydın, Güzelhisar, Edremit, Bursa, Tire, Çeşme, Çatalca, Diyarbakır, Halep, Kuşadası, Kars, Kapıdağı, Konya, Trabzon, Gümüşhane, Mardin, Gelibolu, Maraş ve Niksar piskoposluklarının bağlanmasını, bu piskoposların seçeceği üç adaydan birinin, Reisi Ruhani olacağını ve bunun Türk tabiiyetinden olması gerektiğini, kilise görevlilerinin devlete itaat etmeleri gerektiğini, Reisi Ruhani'nin Kayseri'de olması gerektiğini ve ona on iki azal bir meclisin yardımcı olmasını öngörüyordu.³⁵

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, bağımsız bir Türk Ortodoks Kilisesi kurma faaliyeti, aslında Türk Ortodokslarının bir isteği idi. Ancak, Fener-Rum Patrikhanesi, böyle bir kuruluşun önüne geçebilmek için, dış ülkelere telgraflar çekerek, Anadolu'da Rumluğun kurtarılması yolunda büyük çaba sarfetmiştir. Özellikle Londra'dan ve Amerika'dan bu yönde destek beklenmiştir. Fakat, Fener-Rum Patrikhanesinin bütün çabalarına rağmen, çalışmalar devam etmiş ve Kayseri'de Zinciri Dere manastırında on iki metropolitin bir araya geldiği bir kurultay gerçekleşmiştir.³⁶ Bu kurultayda Türk Ortodokslarının, Fener-Rum patrikliğinden ayrılmaları ve bağımsız bir Türk Ortodoks patriği seçme girişimleri yapıldı. Hatta, "Anadolu'da Ortodoksluk Sadası" ismi ile, 22 Temmuz 1922 ile 8 Nisan 1923 tarihleri arasında iki sahifelik, toplam 16 sayı olmak üzere Osmanlıca bir gazete yayımlamışlardır. Bu kongrede, "Umum Anadolu Türk Ortodoksları Kilise Kongresinin" Türkiye Büyük Millet Meclisine tabi olduğu açıkça belirtilmiş ve bu husus, gazetede de açıklanmıştır.³⁷ Türk Ortodokslarının yayın organı olan bu gazete, çok dikkatli incelenecek olursa, kurultayda çok önemli kararların alındığına dikkat çekmektedir. Mesela deniliyor ki: "İrken, lisanen, tebâen, adeten Türk-İslâmlarla millet-i vahide halinde bir aile evladı olduğumuzu ve Fenerin tavır ve vaziyetinden mütevellid... harici kuvvetlerin müdahalesine hiçbir kanunun müsaade etmeyeceği, Anadolu'da esir ve hakir, zelil değil; hür ve serbest yaşadığımızı, mükerreren Avrupa hükümetlerine, âlem-i medeniyete ilâm ediyor ve daima edecektir."³⁸

Buraya kadar verdiğimiz bilgilerden anlaşılacağı üzere, Türk Ortodoks Hristiyanlar, milli mücadelede, T. B. M. M.'nin yanında yer alarak, onunla işbirliği yapmışlar ve Türk Ortodoks Patrikhanesini kurmak için faaliyetlerini Kayseri'den yürütmüşlerdir. "Anadolu'da Ortodoksluk Sadası" ismiyle yayımladıkları, Osmanlıca gazetelerinde bu faaliyetleri hakkında kamuoyuna bilgi vermişlerdir.

³⁵ Hakan Alkan, Türk Ortodoks Patrikhanesi, s. 75-77.

³⁶ Anadolu'da Türk Ortodoks Patriği İntihabı, İkdam, 10 Kanunusani, 1922, s. 1.

³⁷ Anadolu'da Ortodoksluk Sadası, 22 Temmuz 1922, 8 Nisan 1923.

³⁸ Anadolu'da Ortodoksluk Sadası, 22 Temmuz 1922, s. 1.

21 Eylül 1922 tarihinde Papa Eftim, Gümüşhane Metropoliti YERVASİOS, Antalya Metropoliti MELETİOS ve Konya Metropoliti Prokobios, Kayseri kongresine katılarak "Umum Türk Ortodoksları Patrikhanesinin" teşkil edildiğini ve sonra patrik seçiminin yapılacağını bildirmişlerdir. Ancak bundan önce Papa Eftim'e "Büyük amir" ve "kumandan" anlamına gelen MEGAS KONOMKS unvanı verilmiştir.³⁹ Öğleden sonraki kongre oturumunda Papa Eftim, kongreye üç teklif sunmuştur:

1. Fener-Rum patriği olan Meletios Metaksakis, patriklikten alınmalıdır.
2. Papa Eftim'e "Anadolu Türk Ortodoks Kiliselerinin Umumi Vekilliği ve Murahhaslığı" unvanı verilmelidir.
3. Kayseri'de bağımsız bir Türk Ortodoks kilisesi kurulmalıdır.⁴⁰

Sonuçta patrikhanenin teşkil edildiği ve patrikhanenin resmen kurulduğu ilan edilmiştir.⁴¹ Ancak Türk Ortodoks patrikhanesinin varlığını, bugüne kadar Fener-Rum Ortodoks patrikliği kabullenememiştir. Her şeye rağmen, Türk Ortodoks patrikliği Kayseri'de kurulmuş ve yönetim kurulu üyeleri şöylece belirtilmiştir: 1. Philip Çeneoğlu (Antalya), 2. Nuifidus Açınoğlu (Talas), 3. Todorı Durmuşoğlu (Kayseri), 4. Orlağas Yorgi (Karahisari), 5. Kozma Boyacıoğlu (Everek), 6. Fehmi Kostaki (Keskin), 7. İstimat Bulluoğlu (Zonguldak), 8. Mihaliki Çömlekçioğlu (İnebolu).

Kongre azaları ise şunlardır: 1. Hacı Yani (Fethiye), 2. Hacı Gurail (İncesu), 3. Mili Pavlioğlu (Trabzon), 4. Yovanaki Selâmsızoğlu (Tosya), 5. Mitli Kisyas (Samsun), 6. Hacı Mihail Apostoloğlu (...Endürlük.....), 7. Yanko Biyaslıoğlu (İsparta), 8. Simyon Bacıoğlu (Konya), 9. Vasilaki İshakoğlu (Niğde), 10. Yanko (Silifke), 11. Simyon Karulidis (Yozgat), 12. Pauli Muradoğlu (Kangrı), 13. Bodosaki Anatiyadi (Sivas), 14. İstefanaki (Malatya), 15. Yordan Hacı Andonoğlu (Çorum), 16. Bodosaki Terzioğlu (Anamur), 17. Damyanos (Eğridir), 18. Yusufaki Mihalioğlu (Kastamonu), 19. Vasiaki Araboğlu (Akşehir), 20. Vasilaki Arzuoğlu (Zincidere), 21. Dr. Papadolis (Kayatürk), 22. Vasilaki Dölemecioğlu (Tavlasun), 23. Zayalioğlu Yorgi (Alâiye), 24. Hristofur Vasioğlu (Sille), 25. Nikolaki Bostancıoğlu (Akdağmadeni), 26. Haralim Şüküroğlu (Gevmir), 27. Vasilaki Lukidis (Aksaray), 28. Hacı İstrati (Sinop), 29. Talis (Milas), 30. Yani (Sungurlu).

Görüldüğü gibi, Kayseri'de toplanan Türk Ortodoks patrikliğinin teşkili ve patrik seçim toplantısı, çok geniş boyutlu bir toplantı olmuştur. Anadolu'nun birçok yerinden gelen Hristiyan Türk delegeleri, Fener-Rum Patrikhanesinden koparak Türk Ortodoks Patrikhanesi çatısı altında toplanmışlardır. Bu topluluk, aynı zamanda milli mücadele döneminde, Türkiye Büyük Millet Meclisi ile

³⁹ Ergene, İstiklal Harbinde Türk Ortodoksları, s. 49.

⁴⁰ Yavuz Ercan, Fener ve Türk Ortodoks Patrikhanesi, A. Ü. D. T. C. F. Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara, 1967, sayı: 8-9, s. 422.

⁴¹ Ergene, İstiklal Harbinde Türk Ortodoksları, s. 24-26.

birlikte hareket etmiştir. Türk Ortodokslarının nasıl bir kimliğe sahip olduklarını PAPA EFTİM'in şu beyannamesi çok açık olarak açıklamaktadır:

"Aslen Türk oldukları halde, mezhep farkından maada, Müslüman Türklerden farkları olmayan Ortodokslar da, millet itibariyle Türktürler. Ruhen ve cismen bir olarak yaratılmış olan Anadolu Türkleri arasına ekalliyetler meselesi sokularak kendi hesaplarına dolap döndürmek isteyen adamların maksatları malumdur... Bir mezhep farkından maada hiçbir adetleri yekdiğerinden ayrı olmayan iki kardeş anasır arasında niçin birbirinden ayrılmak hisleri bulunsun... Bugün Anadolu'nun her tarafında, Konya, Karaman, Kayseri, Niğde... mahallerde sakin olan Türk Ortodokslarının ırkça, âdetçe, ahlâkça, neleri yekdiğerinin mütemmimi değildir. Türk Ortodoksların da Türkçeden başka bir lisan bilmediklerini söylersek, iddiamıza bundan parlak delil olabilir mi? Şarkılar, maniler, sözler bile birdir. Birbirinden katiyen ayrılamaz. Şu halde bu büyük hakikat karşısında apayrı iddialar da bulunan düşmanların maksatlarını anlamak o kadar güç olmasa gerek...

Hayır, Türk Ortodokslar böyle bir safsataya itibar etmezler. Onlar Türk'türler, Türk olarak öleceklerdir. Nitekim ecdatları dahi aynı suretle doğup büyümüştür."⁴²

Türk Ortodoks Hristiyanların Kayseri'deki bu toplantısı, 21 Eylül 1922'de Türk Ortodoks Patrikhanesinin resmen kurulmasını sağlamıştır. Ancak, Papa Eftim'in, Türk Ortodoks patriği olarak, Adliye Bakanlığı tarafından patrikliğinin onaylanması gerekiyordu. Bu onay işi bitince, Kayseri kongresinin görevleri, patrikliğe devredilecek ve Türk Ortodoks Patrikliği, Türk Ortodoks Hristiyanların resmi temsilcisi olarak, onların hak ve hukuklarını koruyacaktı. Bu arada, Kayseri Türk Ortodoks Patrikliği, boş olan piskoposluklara atamalar yaparak teşkilatını tamamlamayı sürdürüyordu. Görüldüğü gibi, kongrenin 16 Temmuz 1922 tarihinde ilk toplandığı günden itibaren kongre, hızlı bir çalışma programı ile Türk Ortodoks Patrikliğinin kurulmasına ve Patrikhaneye bağlı hizmet edecek birimlerin ve bu birimlerde görev yapacak kişilerin tayin işlerine kadar birçok konuyu halletmiştir.⁴³ Sonuçta, "Kayseri'de müstakil Türk Ortodoks kilisesi, Meclis-i Muhtelit Daimi azası ve katib-i umumisi istimat zihni ile mülga kilise kongresi reis vekili Filip imzasıyla bir açıklama yapılarak bağımsız patrikliğin kurulduğu aşağıdaki şekilde açıklanmıştır:"

"Umum Türk Ortodoksların ser episkoposu rütbetlü Prokobiyos Efendimiz hazretlerinin tahtı riyasetlerinde hayat olsun müstakil Türk Ortodoks kilisemiz fiilen tesis ve cemaat-ı metropoliten ile meclis-i muhtelit daimi dahi evvel suretle teşkil ettiğinden ve binaenaleyh kongremiz maksadına muvafık bulunduğundan fimabad kongremizin mülga olduğunu

⁴² Anadolu'da Ortodoksluk Sadası, 8 Teşrin evvel 1922, s. 2.

⁴³ Karamanlı Ortodoks Türkler, s. 259.

ve her türlü umur-u ruhaniyeniz için merci-i mahsusunuz bulunan müstakil kilisemize müracaat etmeniz lazım geleceğini arz eyleriz efendim.”⁴⁴

Kayseri’de bağımsız Türk Ortodoks patrikliğinin kuruluşu, Fener-Rum Ortodoks patrikliğinin isyanına ve telaşına sebep olmuştur. Bağımsız Türk Ortodoks patrikliği aleyhine ve bütün dünyaya yönelik, iftira ve karalama kampanyasına başlamıştır. Ancak, hiçbir şey, Bağımsız Ortodoks patrikhanesinin faaliyetlerini engellemeye yetmemiştir. Bağımsız Türk Ortodoks patrikliği ve mensupları daima Ankara hükümeti ile birlikte hareket etmişlerdir. Ancak bu gelişmeler Türkiye’de olurken, Yunanistan’da da Batı Trakya Türkleri üzerinde baskılar artırılıyordu.⁴⁵

Artık Türkiye, milli mücadele ile sürdürdüğü bağımsızlık savaşını kazanmış, 3-11 Ekim 1922 tarihlerinde Mudanya Mütarekesini imzalamış, 21 Kasım 1922’de Lozan Barış Görüşmeleri, bir tarafta **TÜRKİYE**, diğer tarafta İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya olmak üzere başlamıştı. Lozan Barış görüşmelerinin konumuzla ilgili yönü, Anadolu’daki Ortodoks nüfus ile, Yunanistan’daki Müslüman Türk nüfusun mübadelesi konusudur.

Bu mübadele konusunda 30 Ocak 1923 tarihinde 19 maddelik bir “Türk ve Yunan Ahali Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” imzalanmıştır.⁴⁶ Buna göre “Türkiye topraklarında yaşayan Rum Ortodoks dininden olan Türk uyruklular ile Yunanistan topraklarında yaşayan Müslüman dininden olan Yunan uyrukluların” karşılıklı olarak mübadeleye tabi tutulması konusu, Türk Ortodoksları çok rahatsız etmiştir. Bu konu, Lozan’da ateşli tartışmaların konusu olmuştur. Lord Curzon Anadolu’daki Rumların mübadele ile yok olacağını belirtirken, sayıları elli bini bulan Osmanlı Rumlarının Anadolu’da kalacağını belirtmiştir. Curzon’un, burada “Osmanlı Rum’u” olarak bahsettiği Hristiyanların, Türk Ortodoksları olduğu anlaşılmaktadır. Curzon’a 31 Aralık 1922 tarihinde İsmet Paşa şu cevabı vermiştir: “Türk Ortodokslarına gelince, bunlar herhangi bir konuda Müslüman yurttaşlarının yararlandığı işlem’den başka türlü bir işlem görmeyi hiçbir vakit istememişlerdir. Böyle bir istek ileri sürmeleri de asla beklenmeyecek bir şeydir.”⁴⁷ Aslında başlangıçta, her iki tarafta (Yunanistan ve Türkiye) Türk Ortodokslarının mübadeleye tabi tutulamayacağı konusunda hemfikir gibi görünüyordular.

İşte Yunanistan ve Türkiye’nin imzaladıkları bu sözleşmeye göre, “Karma bir Mübadele” komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon, zorunlu mübadele uygulaması ile ilgili işlemlere başlamış ve 8 Ekim 1923 yılında ilk toplantısını yapmıştır. Komisyon, hem Yunan, hem de Türk Devletlerine, 1 Mayıs 1924’de mübadelenin başlaması için yedi aylık bir süre vermişti. Ancak

⁴⁴ Anadolu’da Ortodoksluk Sadası, 17 Kanunu evvel, 1922.

⁴⁵ Türk Ortodoks Patrikhanesi, s. 44.

⁴⁶ Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Kadar Olgular, Belgeler, Yorumlar, editör: Baskın Oran. VII, İstanbul, 2001, cilt. 1, 329-330.

⁴⁷ Seha Moray, Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, Ankara, 1969-1973, c. VIII,

mübadele, 1923-1924 yılları içinde komisyonun denetimi ile çok önceden başlatılmıştı. Böylece, yüzbinlerce Ortodoks Rum, Türkiye'den, Yunanistan'a gönderilmiş, oradan da yüzbinlerce Müslüman Türk, Anadolu'ya gelmiştir. Anadolu'da Rum Ortodoks nüfustan farklı olduklarını her fırsatta belirten Hristiyan Ortodoks Türkler de bu zorunlu mübadeleye tabi tutulmuşlardı.⁴⁸ Bu Hristiyan Türk unsurlar, demir yolu ve deniz yolu ile Yunanistan'a nakledilmişlerdir. Ancak burada belirtmek gerekir ki, Anadolu'dan bu Türk-Hristiyanların ayrılışı, onlara çok derin üzüntü kaynağı olmuştur.⁴⁹

21 Eylül 1922'de Kayseri'de Türk Ortodoks patrikliği resmen kurulmasına ve milli mücadelede T. B. M. M. ile birlikte çalışmasına rağmen, Fener-Rum patrikhanesinin çalışmalarını yakinen takib ediyordu. Hatta Lozan Antlaşmasının yapıldığı yıllarda, patrikliğe getirilen **Meletios**'un patrikliği, tartışma konusu yapılmış ve bu konuda en büyük reaksiyonu, Türk Ortodoks patriği Papa Eftim göstermiştir. Papa Eftim'in çalışmaları ve Türk Hükümetinin çabaları sonucunda **IV. Meletios**, istifa etmek zorunda kalmış ve yerine, 13 Aralık 1923'de Kadıköy Metropolit **Gregorios**, Fener-Rum patriği olarak seçilmişti. Papa Eftim, Gregorios'a karşı da mücadeleye koyulmuştu. Ancak, Türk Hükümeti, VII. Gregorius'u desteklemiştir.⁵⁰ Fakat Papa Eftim, yine pasif davranmamış ve Fener-Rum Ortodoks patrikhanesine karşı muhalefete devam etmiştir. Fener-Rum Ortodoks patrikhanesi de Papa Eftim'i, resmen Rum-Ortodoks kilisesi üyeliğinden ihraç etmiştir. Bunun üzerine, Galata Ortodoksları merkez heyeti, Galata'da bulunan **PANAİYA, HRİSTOS, AYA NİKOLA** ve **AYA YANİ** Kiliselerinin idaresini 7 Temmuz 1924'de Papa Eftim'e tevdi etmişlerdi. Böylece, Kayseri'de kurulan Türk-Ortodoks patrikhanesi de İstanbul'da yeni bir zemin bulmuş oldu. Yani, Kayseri'de kurulan Türk Ortodoks patrikhanesi, Galata'daki **PANAİYA** kilisesine nakledilmiş oluyordu.⁵¹

Zaten kısa bir zaman önce **PANAİYA** kilisesinde bir kongre yapılmış ve aşağıdaki kararlar alınmıştı:

1. Fener-Rum patrikhanesiyle kesin olarak dini ve dünyevi ilişkiler kesilecektir.
2. Kayseri'de kurulmuş olan bütün Ortodoks merkez kilisesi İstanbul'a nakledilecek ve kilisenin başkanlığına Papa Eftim getirilecektir.
3. Ortodoks kilisesinin bağımsız olması ve bu bağımsızlığın hükümet tarafından tasdikine ait gerekli işlemlere hemen başlanacaktır.
4. Panaiya kilisesi, Türk Ortodoksluğunun merkezi olacaktır.

Bu kararlar doğrultusunda Pap Eftim, 9 Temmuz 1924'de Galata Panaiya kilisesinde, Türk Ortodoks patrikliği görevine başlamış ve yönetim

⁴⁸ Karamanlı Ortodoks Türkler, s. 285.

⁴⁹ Anadolu'dan ayrılış olayları için bakınız: Karamanlı Ortodoks Türkler, s. 286-287.

⁵⁰ a.g.e., s. 291.

⁵¹ Türk Ortodoks Patrikhanesi, s. 45.

kurullarını oluşturarak bir "Türk Ortodoks patrikhanesi nizamnamesi" hazırlamıştır.⁵² On yedi maddelik bu nizamnamede, Türk Ortodoks patrikliğinin bağımsızlığına, yönetimine, genel kurulun toplanmasına, azınlık olmadıklarına, patrikhanenin bu nizamnameye göre idare edilmesine, patriğin kaydı hayat şartıyla görev yapmasına, resmi kilise görevlilerinin resmi kıyafetle sokaklarda dolaşmamalarına, kilise mallarının korunmasına dair hükümler yer almaktadır.⁵³

1922 yılı eylül ayı sonlarında Kayseri'de kurulan Türk Ortodoks patrikhanesi, 1923 yılı sonlarından başlayarak 1924 yılı boyunca sahip olduğu Kayseri, Niğde, Nevşehir gibi yerlerdeki Türk Ortodoks cemaatini mübadeleye kurban vermesine rağmen, geride kalan ve İstanbul'da yaşamakta olan Anadolu kökenli Türk Ortodokslarının desteğiyle ve Papa Eftim'in gayretleri sonucu tam anlamıyla bağımsız bir patrikhane olarak, Fener patrikhanesinin karşısında varlığını ortaya koymuştur.⁵⁴

Suurlu bir Türk milliyetçisi olan Papa Eftim, kalıcı ve Türkiye'ye hizmet veren bir patrikhane istiyordu. Bunun için cemaatinin de desteğiyle, amcasının oğlu Sokrat'a Ermiş, yeğeni Nikola'ya, Doran adlarını vererek papazlığa, oğlu Yorgi'ye de Turgut adını vererek diyakosluğa tayin ve takdis etmiştir. Böylece, patrikhanenin geleceği de garanti altına alınmış oluyordu.⁵⁵ Bu arada, Papa Eftim ve ailesi, Bakanlar Kurulu kararlarıyla 3 Ağustos 1924'de mübadeleden muaf tutulmuştur.⁵⁶ Böylece Papa Eftim'in 50-60 kişilik aile fertleri ve bazı Türk Ortodokslar, mübadeleden kurtularak, İstanbul Türk Ortodoks patrikhanesinin üyeleri olmuşlardır. Ancak, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi, devamlı, Türk Ortodoks patrikliğini düşman görmüş, o gündür bu gündür, Türk Ortodoks patrikliği ile ilişkilerini kestiği gibi, devamlı dışlamaya da devam etmiştir. Her şeye rağmen, Papa Eftim, Türk Ortodoks patrikliğini ayakta tutmuş, duaları ve ibadet dilini Türkçeleştirmiştir.⁵⁷

Papa Eftim, 14 Mart 1968'de ölünce, yerine oğlu Turgut Erenerol, Türk Ortodoks patriği olmuştur. O da babasının izinden ayrılmamış, 8 Mayıs 1991 tarihinde vefat edinceye kadar, patriklik görevini devam ettirmiş ve Türk Devleti ile ilişkisini hiç kesmemiştir. O'nun yerine kardeşi Selçuk Erenerol 27 Ocak 1992'de patriklik görevini üstlenmiş ve III. Türk Ortodoks patriği olmuştur. Selçuk Erenerol, 19 Aralık 2002 tarihinde vefat edince, yerine bir müddet patrik seçilememiş, daha sonra oğlu Paşa Erenerol, IV. Papa Eftim sıfatıyla, Türk Ortodoks patriği olmuştur. Halen bu görevi, o yürütmektedir. Ablası Sevgi Erenerol, patrikhanenin basın danışmanlığını yapmaktadır.

⁵² Türk Ortodoks Patrikhanesi, s. 46; Ayrıca bak: Karamanlı Ortodoks Türkler, s. 293-295.

⁵³ Türk Ortodoks Patrikhanesi, s. 46; Ayrıca bak: Karamanlı Ortodoks Türkler, s. 293-295.

⁵⁴ Karamanlı Ortodoks Türkler, s. 295.

⁵⁵ Türk Ortodoks Patrikhanesi, s. 51.

⁵⁶ Bu kararla ilgili arşiv belgesi için bakınız: Karamanlı Ortodoks Türkler, s. 296'dan naklen: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başvekalet Kalem-i Mahus Müdüriyeti, 0301801 1067507 EK: 111.

⁵⁷ Anadolu'da Ortodoksluk Sadası'nın sayılarına bakılmalıdır.

Bağımsız Türk Ortodoks patrikhanesi mensupları, milli mücadeleden beri, Türk Devletinin yanında yer alan, Türklük davasına çok önem veren, özbeöz Türk olan insanlardır. Mübadele ile mensuplarını kaybedince, Türk Ortodoks patrikhanesi her geçen gün, mensup konusunda ciddi sıkıntılara düşmüştür. Bu patrikhaneye bağlı olan Aya Nikola, Aya Yani kiliseleri, cemaatsizlikten dolayı kapalı bulunmaktadır. Aslında Türk Devleti de Atatürk'ten sonra Türk Ortodoks patrikhanesine yeterli ilgiyi de göstermemiştir. Bugün bu bağımsız Türk Ortodoks patrikhanesi, kendi kısıtlı imkanları ile ayakta kalmaya ve Türklük mücadelesini vermeye devam etmektedir.

Kaynakça:

- Anadolu'da Ortodoksluk Sadası, 22 Temmuz 1922.
- Anadolu'da Ortodoksluk Sadası, 17 Kanunu evvel, 1922.
- Anadolu'da Ortodoksluk Sadası, 8 Teşrini evvel 1922.
- Anadolu'da Ortodoksluk Sadası, 8 Nisan 1923.
- Anadolu'da Türk Ortodoks Patriği İntihabı, İkdâm, 10 Kanunusani, 1922.
- Alkan, Hakan: Türk-Ortodoks Patrikhanesi, Ankara, 2000.
- Anhegger, Robert: Hurufumuz Yunanca. Ein Beitrag zur Kenntniss der Karamanisch-Türkischen Literatur, Anatolica, No: VII, 1979-1980.
- Anzerlioğlu, Yonca: Karamanlı Ortodoks Türkler, Ankara, 2003.
- Aydın, Prof. Dr. Mehmet: Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004.
- Gök Türklerde Dini Hayata Bir Bakış, XIV. Türk-Tarih Kongresi, III: Cilt, Ank-2005.
- Konya Şer'iye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Konya'da Gayr-i Müslimlerin Oturdıkları Mahalleler, Nüfus Durumları ve Sosyo-Kültürel Çevre, XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 2002, s. 1389-1395;
- Cihangir, Erol: Papa Eftim'in Muhtıraları ve Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi, İstanbul, 1996
- Demirkent, Işın: Komnenos Hanedanının Büyük Başkumandanı; Türk Asıllı İonnes Aksukhos, Belleten, c. LX, Nisan, 1996, s. 59-71.
- Dernschwam, H.: İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü, çev. Prof. Dr. Yaşar Önen, Ankara, 1992.
- Eckmann, J. Anadolu Karamanlı Ağızlarına Ait Araştırmalar, I. Phoneitka, A.Ü.D.T.C.F. Dergisi, Ankara, 1950, VIII.
- Ekincikli, Mustafa: Türk Ortodoksları, Ankara, 1998.
- Ercan, Yavuz: Fener ve Türk Ortodoks Patrikhanesi, A. Ü. D. T. C. F. Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara, 1967, sayı: 8-9.
- Ergene, Teoman: İstiklal Harbinde Türk Ortodoksları, İstanbul, 1951.
- Eyce, Semavi: Salaville Severin Ve Dalleggio, Eugene, Karamanlidika, Bibliographie Anatolique d'ouvrage en langue Turque imprimes en caractere Grecs, I, 1584-1850, Belleten, c. XXVI, Nisan 1962, sh. 102, 369.
- Kurt, Yılmaz: Sivas Sancağı Kişi Adları, OTAM, cilt: 4, s. 233-239.
- Lewis, Bernard Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, İstanbul, 1982.
- Moray, Seha: Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, Ankara, 1969-1973, c. VIII,
- Prokopios, Bizans'ın Gizli Tarihi, İstanbul, 1990, s. 51.
- Toğan, A. Z. Velidi : Oğuz Destanı, Resideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili, İstanbul, 1982.

- Turan, Osman: Selçuk Devri Vakfiyeleri, III. Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri, Belleten, c. XII, Ankara, 1948.
- Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Kadar Olgular, Belgeler, Yorumlar, editör: Baskın Oran, VII, İstanbul, 2001, cilt: 1.
- Vryonis, Speros, The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and The process of İslamization from the 11th through the 15th Century, Los Angeles, 1971, s. 452.